

Politietuchtrecht: een toelaatbaar alternatief voor strafrechtelijke vervolging?

Een analyse van de Straatsburgse jurisprudentie over een eventuele vervolgingsverplichting.^[1]

R.S.E. Bruinen, datum 26-04-2017

Datum

26-04-2017

Auteur

R.S.E. Bruinen^[2]

Folio weergave

[Download gedrukte versie \(PDF\)](#)

Vakgebied(en)

Bijzonder strafrecht / Militair strafrecht en strafprocesrecht

Juridische beroepen / Tuchtrect

Politierect / Algemeen

Internationaal publiekrecht / Mensenrechten

In de literatuur is het voorstel hoorbaar om het politietuchtrecht vaker in te zetten voor gevallen van politiegeweld. Dit levert de vraag op of daarmee mensenrechten, voor dodelijk politiegeweld is dit het recht op leven, voldoende blijven beschermd. Ter beantwoording van die vraag is onderzocht of de positieve verplichtingen van het EVRM in bepaalde gevallen een plicht tot strafrechtelijke vervolging met zich meebrengen. Deze vraag kent geen eenduidig antwoord, nu de rechtspraak van het EHRM op dit gebied (nog) niet eenduidig is. Vooral nog lijkt het achterwege laten van een strafrechtelijke vervolging weliswaar niet ontoelaatbaar, maar er zijn wel degelijk aanwijzingen die in de richting van een vervolgingsverplichting wijzen.

1. Inleiding

‘*Vigilat ut quiescant*’, zo luidde de strijdkreet op het oude logo van de Nederlandse politie. ^[3] De betekenis ‘hij waakt, opdat zij rusten’ werd destijds als kenmerkend gezien voor de politie. Hoewel deze Latijnse spreuk tegenwoordig is ingewisseld voor ‘waakzaam en dienstbaar’, komt uit beide spreuken naar voren dat de politie ten dienste staat van de samenleving.

In bepaalde gevallen gaat het optreden van de politie echter verder dan enkel waken en zich dienstbaar opstellen. In die situaties ziet de politie zich genoodzaakt haar toevlucht te nemen tot de uitoefening van geweld. De toetsing van dit geweldgebruik vindt in Nederland onder meer plaats via het strafrecht. De veelbesproken uitspraak van de Rechtbank Limburg waarin een politieagent tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf werd veroordeeld, is daarvan een voorbeeld.^[4] Hoewel het hof in hoger beroep tot een ontslag van alle rechtsvervolging kwam, heeft de uitspraak van de rechtbank veel stof doen opwaaien.^[5] Zo is onder meer voorgesteld om het politietuchtrecht (vaker) in te zetten voor gevallen van politiegeweld.^[6]

Voordat echter gesproken kan worden over een beoordeling en sanctionering van politiegeweld via het politietuchtrecht is het van belang te onderzoeken of daarmee mensenrechten, zoals het recht op leven als bedoeld in artikel 2 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM), voldoende worden beschermd. De vraag die in dit artikel met name centraal staat, is of uit de positieve verplichtingen van het EVRM een vervolgingsverplichting voor dodelijk politiegeweld kan worden afgeleid. Daartoe wordt in het bijzonder een analyse gemaakt van de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) in het kader van het leerstuk van de positieve verplichtingen. Dit leerstuk houdt in dat staten zich niet alleen van schending van bepaalde mensenrechten dienen te onthouden, maar dat zij in bepaalde gevallen verplicht zijn tot het nemen van stappen ter bescherming van rechten en vrijheden.^[7] In sommige gevallen lijkt die verplichting zo ver te gaan dat inzet van het strafrecht vereist is.^[8]

Doordat politiegeweld een breed onderwerp betreft waarover reeds het nodige is geschreven, richt dit artikel zich enkel tot de vraag of er vanuit het EVRM gezien een verplichting bestaat tot een strafrechtelijke sanctionering van specifiek *dodelijk* politiegeweld. Het wettelijk kader van politiegeweld en het Rijksrecherche-onderzoek dat plaats heeft na dodelijk politiegeweld blijven buiten beschouwing.^[9] Allereerst wordt kort ingegaan op het bestaande politietuchtrecht, vervolgens op de positieve verplichtingen die voor politiegeweld het meest relevant zijn en daarna volgt een analyse van de jurisprudentie waarin het EHRM een vervolgingsverplichting lijkt te formuleren. In de conclusie wordt tot slot een antwoord geformuleerd op de opgeworpen vraag.

2. Politietuchtrecht

Aan een strafrechtelijke beoordeling en sanctionering van politiegeweld kleeft een aantal nadelen of onwenselijkheden. Zo is de impact van een strafrechtelijke vervolging groot voor de individuele politieambtenaar en voor de politieorganisatie als geheel.^[10] Politieambtenaren blijken veel moeite te hebben met het stempel van 'verdachte' dat gepaard gaat met een strafrechtelijke vervolging. De algemene gedachte binnen de politie is dat bij geweldgebruik in beginsel alleen de verplichting bestaat daar *binnen* de organisatie verantwoording voor af te leggen.^[11] Daarnaast wordt door politieagenten geklaagd over de rechtsonzekerheid die een strafrechtelijke vervolging met zich meebrengt. Waar de ene rechtbank oordeelt dat sprake is van putatief noodweer, veroordeelt de andere rechtbank tot een aanzienlijke gevangenisstraf.^[12] Ten slotte wordt wel als kritiek op de rechtspraak aangevoerd dat de strafrechtelijke beoordeling van politiegeweld niet een toetsing van de professionaliteit van het gehele politietoedelen met zich meebrengt. Het leereffect binnen de organisatie blijft daardoor beperkt.^[13] Dit terwijl bij een tuchtrechtelijke afhandeling van politiegeweld de aandacht meer zou uitgaan naar de context van het handelen. De professionele inzichten, trainingen en standaarden zouden bij het tuchtrecht uitgebreider bij de beoordeling worden betrokken.^[14] De vraag die in de literatuur kortom herhaaldelijk wordt opgeworpen, is of het strafrecht wel het juiste beoordelingskader biedt voor geweldgebruik door de politie.^[15] Het politietuchtrecht wordt door sommigen als een beter alternatief gezien.

De interne beoordeling van 'plichtsverzuim', waaronder politiegeweld kan vallen, wordt in werking gezet door leidinggevenden. Het mogelijke plichtsverzuim kan hen op verschillende manieren bereiken. Dit kan door een melding van een medewerker,^[16] door kennisneming van een strafrechtelijk onderzoek, door de eigen waarneming of door een klacht of aangifte van een burger. De leidinggevende maakt een inschatting van de ernst van de gedraging en de betrouwbaarheid van de melding.^[17] Dit wordt binnen de politie het 'oriënterend onderzoek' genoemd. De leidinggevende kan vervolgens beslissen een gesprek aan te gaan met de betreffende politieambtenaar en het daarbij te laten. De leidinggevende kan er ook voor kiezen om een onderzoek te laten starten door het interne bureau Veiligheid, Integriteit en Klachten (hierna: VIK). Het VIK stelt een onderzoeksrapport op, waarna de leidinggevende beslist of er voldoende bewijs is voor plichtsverzuim en of hiervoor een disciplinaire sanctie op zijn plaats is. De mogelijke sancties zijn limitatief en in oplopende zwaarte opgesomd in artikel 77 Besluit algemene rechtspositie politie (hierna: BARP). De sancties gaan van een schriftelijke berisping tot een schorsing of zelfs een ontslag. Daarnaast volgt uit artikel 78 lid 1 BARP dat de tuchtrechtelijke sancties ook voorwaardelijk kunnen worden opgelegd. Bij mogelijke voorwaarden kan worden gedacht aan het volgen van een training.

Bij het voorgaande moet de kanttekening worden geplaatst dat met een intern onderzoek niet kan worden volstaan in de situaties waarin inzet van de Rijksrecherche vereist is. Doordat dit blijktens de 'Aanwijzing taken en inzet Rijksrecherche' het geval is voor (potentieel) dodelijk politiegeweld jegens burgers, dient in dergelijke gevallen naast een eventueel disciplinair onderzoek, ook steeds een Rijksrecherche-onderzoek plaats te vinden.^[18] Een recent voorbeeld daarvan biedt het disciplinaire onderzoek naar aanleiding van het overlijden van de heer Henriquez. Hij kwam op 28 juni 2015 door een bij zijn aanhouding toegepaste 'nekklem' om het leven. ^[19] Naast een strafrechtelijk onderzoek uitgevoerd door de Rijksrecherche, vond een disciplinair onderzoek plaats. De uitkomst daarvan was dat vier van de vijf agenten zich schuldig hadden gemaakt aan 'ernstig plichtsverzuim'. ^[20] De Haagse politiechef Musscher maakte vervolgens bekend dat aan deze politieagenten disciplinaire maatregelen werden opgelegd. Twee van hen ontvingen een schriftelijke berisping en aan de andere twee werd een voorwaardelijk ontslag aangezegd.^[21] Naast deze disciplinaire maatregelen worden twee van de vijf agenten door het OM vervolgd. Aan hen wordt doodslag en mishandeling met de dood tot gevolg ten laste gelegd.

Het politietuchtrecht neemt een eigen positie in naast het strafrecht. Hoewel een tuchtrechtelijke afdoening voor het OM redenen kan zijn om af te zien van strafrechtelijke vervolging, is dat niet verplicht.^[22] Daardoor kan naast of na een disciplinaire straf ook nog een strafrechtelijke vervolging plaatsvinden.^[23] Wanneer de politieambtenaar veroordeeld wordt voor een misdrijf en aan hem een vrijheidsstraf wordt opgelegd, vormt dit op grond van artikel 94 lid 1 onderdeel d BARP nog een zelfstandige ontslaggrond. In een hypothetische, maar niet ondenkbare situatie, kan een politieagent wegens plichtsverzuim allereerst een disciplinaire sanctie opgelegd krijgen. Hierbij kan gedacht worden aan een berisping, schorsing of voorwaardelijk ontslag. Vervolgens kan het OM besluiten hem strafrechtelijk te vervolgen voor diezelfde geweldsuitoefening. Wanneer hij dan veroordeeld wordt tot een vrijheidsstraf, kan aan hem ook nog oneervol ontslag worden verleend.

Een andere beperking en daarmee een nadeel van het politietuchtrecht is dat het een procedure is waarover alleen de politieleiding kan beslissen en die niet openbaar is. De burger kan weliswaar melding maken van mogelijk plichtsverzuim, maar het uiteindelijke resultaat van het interne onderzoek is in beginsel alleen voor de betreffende politieambtenaar kenbaar. Alleen al om die reden lijkt, gelet op de grotere rol die het slachtoffer de afgelopen jaren in het strafproces is gaan spelen, het politietuchtrecht in de huidige vorm geen volwaardig alternatief voor het strafrecht. Of het tuchtrecht in uitgebreide(re) vorm een alternatief kan vormen, is een vraag voor nader onderzoek. Daartoe dient allereerst bekeken te worden of het uitblijven van een strafrechtelijke vervolging vanuit het EVRM gezien toelaatbaar is.

3. Positieve verplichtingen in het straf(proces)recht

De rechten en vrijheden zoals opgenomen in het EVRM zijn naar hun aard klassieke grondrechten. Deze rechten brengen in de eerste plaats 'negatieve verplichtingen' met zich mee. Dat betekent dat de Staat zich moet onthouden van schending van deze rechten en vrijheden.^[24] Bij deze negatieve verplichtingen blijft het echter niet. In sommige gevallen brengt het EVRM ook de verplichting met zich mee tot het nemen van stappen ter bescherming van rechten en vrijheden.^[25] Deze zogeheten 'positieve verplichtingen' hebben zich in de loop van de jaren ontwikkeld tot een omvangrijk geheel. In hoeverre zijn deze verplichtingen nu relevant voor het straf(proces)recht? Welke verplichtingen bestaan er voor lidstaten op dit gebied?

Allereerst bestaat voor staten de verplichting om wetgeving of andere maatregelen tot stand te brengen die verdragsrechten beschermen.^[26] De Staat heeft immers de preventieve verplichting om schending van bijvoorbeeld het recht op leven te voorkomen.^[27] In bepaalde gevallen vereist het EVRM niet alleen dat die wetgeving afdwingbaar en effectief is, maar ook dat deze *strafrechtelijk* is. Zo oordeelde het Hof in 'Osman tegen het Verenigd Koninkrijk' dat staten verplicht zijn tot het nemen van 'appropriate steps' om het recht op leven van hun onderdanen te beschermen. Onder 'appropriate steps' verstond het Hof in dat geval het voorzien in 'effective criminal-law provisions'.^[28] Voor dodelijk politiegeweld heeft Nederland deze verplichting voorzien in de Politiewet 2012, de Ambtsinstructie en in een aantal Aanwijzingen voor het Openbaar Ministerie.^[29]

Een andere positieve verplichting voor staten is het verrichten van effectief onderzoek. Deze verplichting geldt te meer, zo blijkt uit jurisprudentie, wanneer een persoon is gedood door geweldgebruik van een overheidsfunctionaris.^[30] Aan het onderzoek naar zulke geweldsaanwendingen worden dan ook hoge eisen gesteld op het gebied van effectiviteit en onafhankelijkheid.^[31] Naast de vereisten van een adequaat en effectief onderzoek, uitgevoerd door een onafhankelijke instantie, is van belang dat het onderzoek voortvarend wordt uitgevoerd.^[32] Na in 2005 op de vingers te zijn getikt door het EHRM lijkt het Nederlandse Rijksrecherche-onderzoek inmiddels te voldoen aan de eisen die het EVRM aan het onderzoek naar dodelijk politiegeweld stelt.^[33] Of het politietuchtrecht aan deze vereisten kan voldoen, is een vraag voor nader onderzoek. Wel kan in dit kader opgemerkt worden dat het huidige politietuchtrecht slechts summier is geregeld en om die reden naar alle waarschijnlijkheid niet aan de Straatsburgse eisen van adequaat, effectief en onafhankelijk onderzoek kan voldoen.

In sommige gevallen gaan de positieve verplichtingen in het kader van het straf(proces)recht verder. In bepaalde situaties lijkt voor staten namelijk een verplichting tot vervolging en bestraffing te bestaan. Waar het EHRM in het verleden nog vrij strikt was in zijn eisen om de verantwoordelijken te straffen, is dit uitgangspunt inmiddels genuanceerder. In 1999 oordeelde het EHRM bijvoorbeeld dat het onderzoek tot identificatie en bestraffing van de verantwoordelijken *moet* kunnen leiden.^[34] In recentere uitspraken is dit vereiste enigszins afgezwakt. Zo stelde het EHRM dat het onderzoek het *op zichzelf* mogelijk moet maken om te beoordelen of het gebruikte geweld gerechtvaardigd was. Daarnaast moeten de verantwoordelijken, mits dat gepast is, gestraft worden.^[35] Volgens Van Kempen betekent een verplichte strafbaarstelling niet dat deze ook altijd *toegepast* moeten worden.^[36] Een lidstaat hoeft volgens Van Kempen dus niet altijd tot vervolging over te gaan. Of het Hof in het kader van de positieve verplichtingen een vervolgingsverplichting heeft geformuleerd, komt in de volgende paragraaf aan bod. Daarbij moet in het achterhoofd worden gehouden dat over het belang, de invloed en de reikwijdte van de positieve verplichtingen verschil van opvatting bestaat. De Hullu is van mening dat de positieve verplichtingen 'vaag en onvoorspelbaar' zijn.^[37] Daarnaast noemt Lindenberg een categorie positieve verplichtingen die niet duidelijk uit de rechtspraak volgt, maar 'waarvoor indicaties zijn en waarvan sommigen menen dat zij gelden'. Lindenberg schaaft deze verplichtingen onder de noemer 'potentiële' positieve verplichtingen.^[38] Tot slot is van belang dat de positieve verplichtingen zich in rap tempo ontwikkelen. Zoals in dit kader door Vlemminx opgemerkt: 'Terwijl deze woorden worden geschreven, gedrukt of gelezen, zien wellicht alweer nieuwe plichten het daglicht'.^[39]

4. Plicht tot strafrechtelijke vervolging?

In de literatuur is het nodige geschreven over de positieve verplichtingen om mensenrechtenschendingen te voorkomen, een adequate (strafrechtelijke) normstelling in het leven te roepen en (strafrechtelijk) onderzoek te verrichten. Het EHRM heeft zich hierover herhaaldelijk uitgelaten.^[40] Over een verplichting tot strafrechtelijke vervolging is daarentegen veel minder geschreven.

Doordat het EHRM pas sinds enkele jaren *strafrechtelijke* verplichtingen lijkt te formuleren, vormt de rechtspraak vooralsnog geen inzichtelijk geheel.^[41] Volgens Simonis & De Wijkerslooth kent het EVRM aan de burger geen expliciet recht op strafrechtelijke handhaving toe, maar komt het Hof door het dynamisch invullen van de positieve verplichtingen 'in elk geval een heel eind in de richting van een dergelijk recht'.^[42] Volgens Duyx is niet ondenkbaar dat klagers zich in de toekomst beroepen op een artikel 2 of 3 EVRM-schending wanneer door de lidstaat niet tot vervolging is overgegaan.^[43] Daarnaast wierp advocaat-generaal Gonzales reeds in 2009 de vraag op of op basis van de EHRM-jurisprudentie het Openbaar Ministerie niet vaker vervolging dient in te stellen.^[44] De conclusie was dat de rechtspraak van het EHRM de mogelijkheid om strafzaken die zien op een schending van artikel 2 EVRM beperkt. Volgens Gonzales laat het EHRM namelijk een 'uiterst smalle marge' toe bij het niet vervolgen van politiegeweld waarbij artikel 2 EVRM in het geding is.

In deze paragraaf wordt een analyse gemaakt van de jurisprudentie waarin het EHRM een vervolgingsverplichting heeft geformuleerd of lijkt te formuleren.^[45] Om de jurisprudentie af te bakenen, wordt hoofdzakelijk naar de 'hard core of human rights' gekeken: artikel 2 EVRM. ^[46] Om met Simonis en De Wijkerslooth te spreken: 'de contouren van een recht op strafrechtelijke handhaving zijn het duidelijkst zichtbaar in de jurisprudentie met betrekking tot artikel 2 EVRM.' ^[47] Omdat een vervolgingsverplichting echter het *eerst* geformuleerd lijkt bij seksueel misbruik kan deze categorie en daarmee artikel 8 EVRM niet volledig achterwege blijven. Daarna wordt gekeken naar de jurisprudentie over artikel 2 EVRM, het artikel dat voor (potentieel) dodelijk politiegeweld het meest relevant is. Tot slot volgt de categorie 'dodelijk politiegeweld'. De casus en klachten die aanleiding hebben gegeven tot de betreffende uitspraken worden summier besproken. Er wordt met name ingegaan op de overwegingen waarin het Hof zich uitsprak over een eventuele vervolgingsverplichting.

4.1 Jurisprudentie seksueel misbruik

In de jurisprudentie over seksueel misbruik lijkt het EHRM het meest duidelijk een vervolgingsverplichting te formuleren. Een eerste voorbeeld daarvan biedt 'M.C tegen Bulgarije'. ^[48] Volgens het EHRM was het Bulgaarse OM ten onrechte niet tot vervolging overgegaan. Voor staten bestaat, zo oordeelde het Hof, op grond van de artikelen 3 en 8 EVRM een positieve verplichting om ongewenste seksuele intimiteiten te onderzoeken, te vervolgen en te bestraffen.^[49] Rechter Tulkens merkte hierbij ter aanvulling op dat een strafrechtelijke remedie bij dit soort feiten begrijpelijk is, maar dat het van belang is om als algemeen uitgangspunt te (blijven) nemen dat de inzet van het strafrecht het laatste redmiddel is.^[50] Zelfs in het licht van de positieve verplichtingen moet de inzet van het strafrecht volgens Tulkens tot op zekere hoogte beperkt blijven.

Ook in 'M&C tegen Roemenië' oordeelde het Hof dat de uit artikel 8 voortvloeiende positieve verplichtingen niet alleen inhouden dat naar seksueel misbruik effectief onderzoek moet worden gedaan. De lidstaat is tevens verplicht om tot vervolging over te gaan.^[51] Vellinga-Schootstra merkte in haar annotatie bij deze uitspraak op dat de consequentie voor Nederland is dat het OM, voordat tot sepot wordt overgegaan, zorgvuldig moet beoordelen of alle mogelijkheden tot het doen van onderzoek daadwerkelijk zijn benut.^[52]

Tot slot herhaalde het Hof in 'Söderman tegen Zweden' dat staten verplicht zijn het juridisch raamwerk te 'handhaven'. ^[53] Of met 'handhaving' een strafrechtelijke vervolging wordt bedoeld, is niet duidelijk. Er wordt weliswaar in de richting van een dergelijke verplichting geweest, maar een niet-strafrechtelijke handhaving wordt niet expliciet uitgesloten. In de annotatie van Lindenberg bij deze uitspraak is te lezen dat in zijn opinie sommige overwegingen meer verwarring dan opheldering scheppen over de vraag wanneer een verdragsstaat zijn strafrecht moet inzetten.^[54]

4.2 Jurisprudentie artikel 2 EVRM

Bij dodelijk politiegeweld wordt inbreuk gemaakt op een wezenlijk mensenrecht: het recht op leven. Het EHRM heeft zich in meer of mindere mate uitgelaten over de vraag of in geval van schending een verplichting bestaat tot strafrechtelijke vervolging.

Allereerst heeft het Hof in 'Calvelli & Ciglio tegen Italië' geoordeeld dat in bepaalde gevallen 'disciplinary measures' ook voldoende zijn. Inzet van het strafrecht is dan niet vereist. In dit specifieke geval stond het overlijden van een baby door medische nalatigheid centraal.^[55] Volgens de ouders leverde het feit dat geen strafrechtelijke maatregelen jegens de arts waren genomen een schending van artikel 2 EVRM op.^[56] Het EHRM oordeelde echter dat wanneer de inbreuk op het recht op leven niet 'intentionally' is gemaakt, *niet* altijd een 'criminal-law remedy' vereist is. ^[57]

Ook in 'Öneryildiz tegen Turkije' stond de vraag centraal of de positieve verplichtingen in bepaalde gevallen een verplichting tot strafrechtelijke vervolging met zich meebrengen.^[58] Op een vuilstortplaats waarop een sloppenwijk lag, deed zich een methaangasexplosie voor. Hierdoor kwamen 39 bewoners om het leven. In deze uitspraak oordeelde het EHRM dat de nationale strafrechter zware geweldsdelicten in geen enkel geval onbestraft mag laten.^[59] Het EHRM oordeelde dat wanneer mensen zijn overleden door omstandigheden die mogelijkwijs aan de Staat te wijten zijn, de positieve verplichtingen inhouden dat de Staat adequaat moet (kunnen) reageren. Daarbij benoemde het Hof dat de positieve verplichting om een 'effective judicial system' in het leven te roepen niet altijd een verplichting tot strafrechtelijke vervolging met zich meebrengt.^[60] In bepaalde gevallen kan het achterwege blijven van een vervolging echter een schending van artikel 2 EVRM betekenen.^[61] Dit geldt in het bijzonder voor situaties waarin het gaat om gevaarlijke activiteiten en waarin mensen zijn overleden door nalatigheid van de overheid.

Volgens de literatuur vloeit uit deze uitspraak voor staten een 'strengere verplichting' voort om de verdachte voor de strafrechter te brengen. De vervolgingsbeslissing zou niet langer het exclusieve domein zijn van de vervolgende instantie.^[62] Het arrest valt ook anders uit te leggen. Wanneer de uitspraak in letterlijke zin bekeken wordt, komt het Hof niet verder dan het oordeel dat de positieve verplichtingen van de Staat inhouden dat staten adequaat moeten reageren wanneer mensen zijn overleden door omstandigheden die wellicht aan de Staat te wijten zijn.^[63] Op welke wijze die adequate reactie door staten moet worden vormgegeven, blijft onduidelijk. Of op basis van *deze* uitspraak gesproken kan worden van een vervolgingsverplichting is de vraag.

Uit de jurisprudentie lijkt verder voort te vloeien dat met name de stevigheid van het bewijs een rol speelt bij de vraag of er een vervolgingsverplichting bestaat. Zo stelde het Hof in 'Brecknell tegen het Verenigd Koninkrijk' expliciet dat er geen gronden aanwezig waren om de beslissing om niet tot vervolging over te gaan, te bekritisieren.^[64] Het EHRM had weliswaar

het nodige op te merken over de onafhankelijkheid van het onderzoek, maar van belang was dat er onvoldoende aanwijzingen waren dat een strafvervolgning tot een veroordeling zou kunnen leiden.^[65] Zo waren getuigen niet bereid een verklaring af te leggen en betrof het een feit dat al jaren geleden gepleegd was. In deze uitspraak noemde het Hof tot slot expliciet dat het uitblijven van een vervolging geen schending van artikel 2 EVRM *hoeft* op te leveren.

Tot slot oordeelde het Hof in 'Gürtekin tegen Cyprus' dat bij de beslissing om tot vervolging over te gaan, moet worden meegenomen hoe betrouwbaar het bewijs is en of een veroordeling haalbaar is. Het EHRM merkte op dat het doel van de positieve verplichting tot het beschermen van het recht op leven en het voorzien in een effectief onderzoek in geval van overheids geweld met name gericht is op het nemen van verantwoordelijkheid door de Staat. Dit geldt in het bijzonder wanneer burgers door toedoen van de overheid zijn overleden. Vervolgens benoemde het Hof dat deze verantwoordelijkheid normaal gesproken aan de orde komt binnen het strafproces, met een procedure op tegenspraak voor een onafhankelijke en onpartijdige rechter. Deze procedure is met de meeste waarborgen omkleed. Hoewel het EHRM kan begrijpen dat het frustrerend is voor klagers dat geen verdere stappen zijn genomen om de verdachten te vervolgen, brengt artikel 2 EVRM géén recht op strafvervolgning met zich mee.^[66]

4.3 Jurisprudentie (potentieel) dodelijk politiegeweld

Het Gerechtshof Amsterdam oordeelde op 10 november 2008 dat vanwege de publieke functie van overheidsdienaren en de door het EHRM geformuleerde positieve verplichtingen voor hen een grotere verplichting bestaat om zich in het openbaar voor een onafhankelijke instantie te verantwoorden dan voor een gewone burger. Die verantwoording is volgens het Amsterdamse hof alleen zorgvuldig en volledig wanneer de zaak bij de strafrechter wordt aangebracht.^[67]

Ook het EHRM lijkt voor overheids geweld strengere eisen te stellen aan het onderzoek dan in andere situaties.^[68] Het is voorstelbaar dat dit voor een eventuele vervolgingsverplichting eveneens geldt.^[69] De jurisprudentie waarin het EHRM zich naar aanleiding van dodelijk politiegeweld heeft uitgelaten over een eventuele vervolgingsbeslissing is echter schaars. De bespreking beperkt zich dan ook tot een tweetal uitspraken.

Een eerste relevante uitspraak in dit kader is 'Hugh Jordan tegen het Verenigd Koninkrijk'.^[70] In deze uitspraak stond het doodschieten van een burger centraal.^[71] Het OM besloot de agent die schoot niet te vervolgen. Die beslissing werd niet aan de nabestaanden toegelicht. Hoewel het EHRM in deze zaak geen vervolgingsverplichting formuleerde, merkte het op dat in de onderhavige omstandigheden de beslissing om niet tot vervolging over te gaan, moest worden gemotiveerd. Het ging immers om een situatie die om uitleg 'schreeuwde'.^[72]

In maart 2016 liet het EHRM zich in 'Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk' uit over de vraag of de beslissing niet tot vervolging over te gaan inbreuk maakte op artikel 2 EVRM.^[73] Op 22 juli 2005 werd de heer De Menezes in de metro doodgeschoten door de politie. Hij werd ten onrechte aangezien voor één van de zelfmoordterroristen naar wie gezocht werd. De 'Crown Prosecution Service'^[74] (hierna: CPS) besloot de politieagenten niet te vervolgen. Volgens de CPS omdat geen 'realistic prospect of conviction' bestond. De nicht van de overleden De Menezes diende tegen deze beslissing een klacht in bij het EHRM. Zij stelde onder meer dat het geldende vervolgingsbeleid ervoor zorgde dat de verantwoordelijken niet gestraft konden worden. Daardoor bestond volgens klaagster de kans dat 'life-endangering offences' onbestraft blijven.^[75] Daarnaast stelde zij dat de vereiste bescherming tegen artikel 2-schendingen alleen geboden kan worden via het strafrecht. 'Disciplinary proceedings' volstaan volgens haar niet.^[76] Het Verenigd Koninkrijk stelde daar als standpunt tegenover dat de verplichting om onderzoek te verrichten geen resultaatsverplichting is en dat artikel 2 EVRM alleen een vervolging vereist wanneer dat gerechtvaardigd voortvloeit uit de onderzoeksbevindingen. De effectiviteit van het onderzoek kan volgens het Verenigd Koninkrijk niet worden beoordeeld op basis van de enkele vraag of het geresulteerd heeft in een strafrechtelijke vervolging.

In zijn uitspraak ging het EHRM in op de zojuist genoemde punten. Het Hof gaf aan dat het een Staat nog nooit het uitblijven van een vervolging heeft verweten wanneer die beslissing is genomen na een onderzoek dat in alle *andere* opzichten in overeenstemming is met artikel 2 EVRM. Het is in beginsel aan staten om te kiezen in welke gevallen zij tot vervolging overgaan. Dat is echter anders wanneer sprake is van 'institutionele gebreken' binnen de strafrechtspleging of binnen de vervolgingsinstantie.^[77] Deze gebreken kunnen zich voordoen binnen de organisatie en in de gehanteerde standaard om al dan niet tot vervolging over te gaan. Daarnaast kan zich een institutioneel gebrek voordoen in de mogelijkheid van herziening van de vervolgingsbeslissingen.^[78] Daaronder wordt de mogelijkheid verstaan om de beslissing van het OM om niet tot vervolging over te gaan, voor te leggen aan een rechter. Nederland heeft in deze mogelijkheid voorzien middels artikel 12 Wetboek van Strafvordering.

Wanneer precies sprake is van een dergelijk institutioneel gebrek, is nog niet uitgekristalliseerd. Het EHRM heeft zich vooralsnog alleen uitgelaten over de vraag wanneer dat in ieder geval *niet* zo is. Allereerst oordeelde het EHRM dat het in ieder geval geen institutioneel gebrek oplevert wanneer de vervolgingsbeslissing door een lid van het OM wordt genomen. Wel is vereist dat er voldoende garanties zijn die de onafhankelijkheid en objectiviteit van die beslissing waarborgen.^[79] Ten tweede oordeelde het Hof dat evenmin sprake is van een institutioneel gebrek wanneer de vervolgingsinstantie bij de beslissing om al dan niet tot vervolging over te gaan bepaalde voorwaarden hanteert. In dat kader merkte het Hof op dat het staten tot op zekere hoogte is toegestaan een drempel op te werpen voor vervolging.^[80] Staten hebben immers een *zekere*

'margin of appreciation' in het bepalen van hun vervolgingsprioriteiten. Dat is, in tegenstelling tot hetgeen klagster aanvoerde, niet anders voor situaties waarin door politieambtenaren geweld is toegepast. Het Hof gaf aan dat het weliswaar zo is dat het publieke vertrouwen in de politie en de vervolgingsinstantie kan worden aangetast wanneer overheidsambtenaren niet verantwoordelijk worden gehouden voor onrechtmatig toegepast geweld, maar dat dit vertrouwen ook wordt aangetast wanneer staten verplicht zijn te vervolgen in situaties waarin geen veroordeling valt te verwachten. 'The authorities of the respondent State are therefore entitled to take the view that public confidence in the prosecutorial system is best maintained by prosecuting where the evidence justifies it and not prosecuting where it does not', aldus het EHRM.^[81] Het EHRM concludeerde uiteindelijk dat de drempel voor vervolging in het Verenigd Koninkrijk niet dusdanig hoog lag dat daarmee inbreuk werd gemaakt op artikel 2 EVRM.

5. Conclusie

De centrale vraag in dit artikel is of uit de positieve verplichtingen van het EVRM een vervolgingsverplichting voor dodelijk politiegeweld kan worden afgeleid. Die vraag kan niet eenduidig worden beantwoord. Wel kunnen een aantal punten worden aangestipt die in de richting van een dergelijke verplichting leiden.

Allereerst is ingegaan op het bestaande politietuchtrecht. Over de *wenselijkheid* van de inzet daarvan kan verschillend worden gedacht. Mogelijke nadelen zijn dat in de huidige situatie een Rijksrecherche-onderzoek vereist blijft en naast of na een disciplinaire straf ook nog een strafrechtelijke vervolging kan plaatsvinden. De politieambtenaar kan dit op zijn minst *ervaren* als een dubbele bestraffing. Daarnaast is het politietuchtrecht een interne procedure waarin voor het slachtoffer nagenoeg geen rol is weggelegd.

Vervolgens is bekeken of de inzet van het politietuchtrecht als alternatief voor strafrechtelijke vervolging vanuit het EVRM gezien toelaatbaar is. Daartoe is het leerstuk van de positieve verplichtingen besproken. Allereerst bleek dat staten verplicht zijn om afdwingbare wetgeving tot stand te brengen die verdragsrechten beschermt. In bepaalde gevallen moet die wetgeving strafrechtelijk van aard zijn. Daarnaast verplicht het EVRM tot het verrichten van een effectief onderzoek. Tot slot lijkt in sommige gevallen een verplichting tot vervolging en bestraffing te bestaan.

Aan de hand van een analyse van de Straatsburgse jurisprudentie is gekeken in welke gevallen het EHRM tot een strafrechtelijke vervolging verplicht of lijkt te verplichten. Een eenduidig antwoord op de vraag of een dergelijke verplichting voor Nederland bestaat, blijkt lastig te geven. Enerzijds lijkt uit de jurisprudentie rondom seksueel misbruik voort te vloeien dat de beslissing niet tot vervolging over te gaan, in bepaalde gevallen een schending van het EVRM oplevert. Anderzijds volgde uit de artikel 2 EVRM-jurisprudentie en de jurisprudentie over dodelijk politiegeweld een wisselend beeld. Zo oordeelde het Hof eerst dat zware geweldsdelicten nooit onbestraft mogen blijven, terwijl het vervolgens opmerkte dat het enkele feit dat het om ernstige strafbare feiten gaat, nog geen vervolgingsverplichting met zich meebrengt. Het EHRM lijkt voor de vraag of vervolging aangewezen is, in ieder geval de kans op een veroordeling mee te wegen. Daaruit kan worden afgeleid dat wanneer voldoende bewijs is voor een ernstig strafbaar feit, Nederland tot vervolging moet overgaan. Daarnaast lijkt het EHRM wel een voorkeur uit te spreken voor vervolging. De reden daarvoor is dat de strafprocedure over het algemeen de procedure is met de beste waarborgen omkleed. In ieder geval lijkt van belang dat de beslissing om niet tot vervolging over te gaan goed gemotiveerd wordt. Ook kan met enige voorzichtigheid worden geconstateerd dat de beslissing om niet tot vervolging over te gaan niet *altijd* conform artikel 2 EVRM is. Het EHRM oordeelde immers dat alleen wanneer het onderzoek in alle *andere* opzichten in overeenstemming is met artikel 2 EVRM, zich geen schending voordoet. Daaruit kan worden afgeleid dat de beslissing om niet tot vervolging over te gaan dus een aspect is dat niet altijd in overeenstemming is met artikel 2 EVRM. Tot slot is niet ondenkbaar dat het een institutioneel gebrek oplevert wanneer het uitgangspunt, zoals in de literatuur geopperd, daadwerkelijk wordt gebruikt om politiegeweld *buiten* het reguliere strafrecht af te doen. Dit gaat immers verder dan alleen het op zichzelf toelaatbare opwerpen van een vervolgingsdrempel. De marge om niet tot vervolging over te gaan, is zoals Gonzales reeds in 2009 opmerkte, nog steeds klein. Van een daadwerkelijke vervolgingsverplichting lijkt echter (nog) geen sprake.

Of het inzetten van het politietuchtrecht voor (potentieel) dodelijk politiegeweld als alternatief voor strafrechtelijke vervolging verenigbaar is met het EVRM, is aldus nog niet volledig uitgekristalliseerd. De positieve verplichtingen ontwikkelen zich in rap tempo. Vooralsnog lijkt slechts sprake van een, om met Lindenberg te spreken, 'potentiële' positieve verplichting: een verplichting waarvan sommigen menen dat deze geldt, maar die nog niet duidelijk uit de jurisprudentie voortvloeit. Het is niet ondenkbaar dat het Hof in de toekomst voor ernstige mensenrechtenschendingen, met name in situaties waarin een veroordeling te verwachten valt, een strafrechtelijke vervolging aangewezen acht. In het licht van al het bovenstaande verdient het kortom aanbeveling het huidige politietuchtrecht met voorzichtigheid en terughoudendheid toe te passen op dodelijk politiegeweld jegens burgers.

De politieambtenaar waakt over de burger. Maar wanneer daarbij mensenrechten van burgers in het geding komen, waakt de strafrechter (nog steeds) over de toepassing van het recht en daarmee over de vraag of een politieagent zich bij het uitoefenen van zijn taak schuldig heeft gemaakt aan een strafbaar feit.

Voetnoten

[1]

Citeerwijze: R.S.E. Bruinen, 'Politietucht recht: een toelaatbaar alternatief voor strafrechtelijke vervolging?' TPWS 2017/14.

[2]

Juridisch medewerkster bij Ausma de Jong Advocaten te Utrecht. Dit artikel is geschreven naar aanleiding van een masterscriptie voor de Togamaster aan de Rijksuniversiteit Groningen.

[3]

Websitevoordepolitie.nl (zoek op *vigilat*).

[4]

Rb. Limburg 17 juli 2015, ECLI:NL:RBLIM:2015:6059.

[5]

Hof 's-Hertogenbosch 7 december 2016, ECLI:NL:GHSHE:2016:5462.

[6]

Stentor 21 juli 2015, 'pleidooi voor instellen speciaal tucht recht voor politieagenten', stentor.nl, (zoek op *tucht recht politie*) en M. van der Steeg & J.S. Timmer, 'Beoordeling van politiegeweld: tucht recht eerst', *Ars Aequi* maart 2016, p. 171-176.

[7]

C.J. Folder, 'Positieve verplichtingen in het kader van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten Van de Mens en de Fundamentele Vrijheden', *NJCM-bulletin* 1992, p. 611-637.

[8]

EHRM 10 mei 2001, nr. 29392/95 (*Z/Verenigd Koninkrijk*) en EHRM 26 november 2002, nr. 33218/96 (*E/Verenigd Koninkrijk*).

[9]

Voor het wettelijk kader en de wijze waarop het (Rijksrecherche-)onderzoek is vormgegeven, zie onder meer: M. van der Steeg, R. ter Haar & J.S. Timmer, 'Strafrechtelijke beoordeling van politiegeweld. Een bespreking van het wetsvoorstel geweldsaanwending opsporingsambtenaren', *TPWS* 2017/7.

[10]

O.M.J. Adang & J.S. Timmer, [Beheersing van gevaar](#). *Praktijkboek voor de opleiding van vuurwapendragenden en de toetsing van geweldstoepassing*. 's-Gravenhage: Elsevier 2002, p. 45.

[11]

O.M.J. Adang & J.S. Timmer, [Beheersing van gevaar](#). *Praktijkboek voor de opleiding van vuurwapendragenden en de toetsing van geweldstoepassing*. 's-Gravenhage: Elsevier 2002, p. 45.

[12]

In de literatuur is de mogelijkheid geopperd een 'Blauwe Kamer' in het leven te roepen: één rechtbank waarin alle zaken van politiegeweld worden aangebracht, J.P. van Barneveld, 'Zin en noodzaak van een stelselherziening geweldsaanwending door politieambtenaren', *Tijdschrift voor Sanctierecht & Onderneming*, mei 2016.

[13]

M. van der Steeg & J. Timmer, 'Beoordeling van politiegeweld: tucht recht eerst', *AA* 2016/03, p. 171-176.

[14]

M. van der Steeg & J. Timmer, 'Beoordeling van politiegeweld: tucht recht eerst', *AA* 2016/03, p. 175.

[15]

M. van der Steeg, 'Politieschutter voor de rechter', *TPWS* 2016/43.

[16]

In artikel 17 Ambtsinstructie is de zogeheten 'meldingsplicht' opgenomen.

[17]

M. van der Steeg, 'Politietucht recht: plichtsverzuim in perspectief van de nationale politie', in: E.R. Muller, E.J. Van der Torre, A.B. Hoogenboom & N. Kop, *Politie. Studies over haar werking en organisatie*, Deventer: Kluwer 2014, p. 485.

[18]

Stcr. 2010, 20477 (Aanwijzing taken en inzet Rijksrecherche).

[19]

NOS 28 juni 2015, 'Arrestant overleden na aanhouding', nos.nl/artikel/2044041.

[20]

H. Koch, *Trouw* 8 oktober 2016.

[\[21\]](#)

Politie 15 december 2016, 'Disciplinaire maatregelen tegen agenten in zaak Henriquez, politie.nl (zoek op *disciplinaire maatregelen Henriquez*).

[\[22\]](#)

Stcr. 2011, 13660.

[\[23\]](#)

Rb. Rotterdam 1 oktober 2015, ECLI:NL:RBROT:2015:6972.

[\[24\]](#)

A.J.Th. Woltjer & A. Van Pachtenbeke, in: *Commentaar SDU. Artikel 3 EVRM*, Den Haag: SDU 1998 (online, laatst bijgewerkt op 4 september 2015).

[\[25\]](#)

C.J. Folder, 'Positieve verplichtingen in het kader van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten Van de Mens en de Fundamentele Vrijheden', *NJCM-bulletin* 1992, p. 611-637.

[\[26\]](#)

E.A. Alkema, *The third party applicability or 'drittwirkung' of the European Convention on Human Rights*, *Protecting human rights: the European Dimension*, Köln 1988, p. 33.

[\[27\]](#)

J. Simonis & J.L. de Wijkerslooth, 'Het EVRM en het recht op strafrechtelijke handhaving', in: P.D. Duyx & P.D.J. van Zeven, *Via Straatsburg*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2004, p. 17.

[\[28\]](#)

EHRM 28 oktober 1998, nr. 23452/94, par. 115 (*Osman/Verenigd Koninkrijk*).

[\[29\]](#)

In het bijzonder artikel 3 en 7 Politiewet 2012 en artikel 4 en 17 Ambtsinstructie 1994.

[\[30\]](#)

EHRM 27 september 1995, nr. 18984/91 (*McCann/Verenigd Koninkrijk*).

[\[31\]](#)

EHRM 10 november 2005, nr. 52391/99, par. 290-341 (*Ramsahai/Nederland*).

[\[32\]](#)

EHRM 4 mei 2001, nr. 24746/94, par. 108 (*Hugh Jordan/Verenigd Koninkrijk*).

[\[33\]](#)

EHRM 10 november 2005, nr. 52391/99, par. 403 (*Ramsahai/Nederland*). Zie tevens: EHRM 7 juni 2011, nr. 26814/09 (*Mulder-Van Schalkwijk/Nederland*).

[\[34\]](#)

EHRM 20 mei 1999, nr. 21594/93, par. 88 (*Ogur/Turkije*).

[\[35\]](#)

EHRM 24 maart 2011, 23458/02, par. 301 (*Giuliani en Gaggio/Italië*) en EHRM 14 april 2015, 24014/05, par. 172 (*Tunc/Turkije*).

[\[36\]](#)

P.H.P.H.M.C. van Kempen, *Repressie door mensenrechten*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2008, p. 37.

[\[37\]](#)

J. De Hullu 2012, *Materieel strafrecht. Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, p. 38.

[\[38\]](#)

K. Lindenberg, 'Much to be appreciated. Over positieve verplichtingen en laakbaar gedrag dat in de gaten loopt', in: A. Dijkstra, B.F. Keulen, G. Knigge (red.), *Het roer recht*, Zutphen: Paris 2013, p. 530.

[\[39\]](#)

F.M.C. Vlemminx, *Het moderne EVRM*, Boom Juridische Uitgevers: Den Haag 2013, p. 275.

[\[40\]](#)

EHRM 26 maart 1985, 8978/80 (*X en Y/Nederland*), EHRM 4 december 2003, 23272/98 (*MC/Bulgarije*) en EHRM 9 juni 2009, 34401/02 (*Opuz/Turkije*).

[\[41\]](#)

J. Gerards, 'Rechtsvinding door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens', *NJCM-Bulletin* 2006 (vol. 31, nr. 1). p. 97.

[\[42\]](#)

J. Simonis en J.L. de Wijkerslooth, 'Het EVRM en het recht op strafrechtelijke handhaving', in: P.D. Duyx & P.D.J. van Zeven, *Via Straatsburg*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2004, p. 27.

[43]

P.D. Duyx, 'De opportuniteit van een onderzoeks- en vervolgingsplicht bij het universaliteitsbeginsel; een rol voor het EHRM?', in: P.D. Duyx & P.D.J. van Zeben, *Via Straatsburg*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2004, p. 319.

[44]

I. Gonzales, 'Het niet vervolgen door het Openbaar Ministerie van (dodelijk) politiegeweld', *NJB* 2009/1570.

[45]

Daartoe is onderzoek gedaan naar de jurisprudentie die is opgenomen in de EHRM-database ' [HUDOC](#)', Hudoc.echr.coe.int.

[46]

G. Corstens en J. Pradel, *European Criminal Law*, Den Haag: Kluwer 2002, p. 312.

[47]

J. Simonis en J.L. de Wijkerslooth, 'Het EVRM en het recht op strafrechtelijke handhaving', in: P.D. Duyx & P.D.J. van Zeben, *Via Straatsburg*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2004, p. 16.

[48]

EHRM 4 december 2003, 39272/98, par. 153 (*M.C/Bulgarije*).

[49]

EHRM 4 december 2003, 39272/98, par. 166 (*M.C/Bulgarije*).

[50]

EHRM 4 december 2003, 39272/98, concurring opinion Tulkens (*M.C/Bulgarije*).

[51]

EHRM 27 september 2011, 29032/04, par. 111 (*M&C/Roemenië*).

[52]

EHRM 27 september 2011, *EHCR* 2011/164, m.nt. Vellinga-Schootstra (*M&C/Roemenië*).

[53]

EHRM 12 november 2013, 5786/08 (*Söderman/Zweden*).

[54]

EHRM 12 november 2013, *EHRC* 2014/36, m.nt. Lindenberg (*Söderman/Zweden*).

[55]

EHRM 17 januari 2002, 32967/96 (*Calvelli en Ciglio/Italië*).

[56]

EHRM 17 januari 2002, 32967/96 (*Calvelli en Ciglio/Italië*).

[57]

EHRM 17 januari 2002, 32967/96, par. 51 (*Calvelli en Ciglio/Italië*).

[58]

EHRM 30 november 2004, 48939/99 (*Öneryildiz/Turkije*).

[59]

EHRM 30 november 2004, 48939/99, par. 91-97 (*Öneryildiz/Turkije*).

[60]

Eveneens: EHRM 17 januari 2002, 32967/96, par. 51 (*Calvelli en Ciglio/Italië*).

[61]

EHRM 30 november 2004, 48939/99, par. 93 (*Öneryildiz/Turkije*).

[62]

Simonis & De Wijkerslooth 2004, p. 16.

[63]

Eveneens: EHRM 17 januari 2002, 32967/96, par. 51 (*Calvelli en Ciglio/Italië*).

[64]

EHRM 27 november 2007, 32457/04 (*Brecknell/Verenigd Koninkrijk*).

[65]

EHRM 27 november 2007, 32457/04, par. 81 (*Brecknell/Verenigd Koninkrijk*).

[66]

EHRM 11 maart 2014, 60441/13, 68206/13, 68667/13, par. 20-27 (*Gürtekin/Cyprus*).

[67]

Hof Amsterdam 10 november 2008, BG3914, ECLI:NL:GHAMS:2008:BG3914.

[68]

EHRM 27 september 1995, nr. 18984/91, par. 146 (*McCann/Verenigd Koninkrijk*).

[69]

Gezocht in de database ' [HUDOC](#)' op de artikelen 2 en 3 EVRM onder vermelding van de zoektermen: 'positive obligations', 'police violence', 'prosecutorial decision', 'use of force', 'unlawful violence'.

[70]

EHRM 4 mei 2001, nr. 24746/94 (*Hugh Jordan/Verenigd Koninkrijk*).

[71]

EHRM 4 mei 2001, nr. 24746/94 (*Hugh Jordan/Verenigd Koninkrijk*).

[72]

EHRM 4 mei 2001, nr. 24746/94, par. 124 (*Hugh Jordan/Verenigd Koninkrijk*).

[73]

EHRM 30 maart 2016, nr. 5878/08 (*Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk*) en EHRM 21 januari 2008, nr. 5878/08, par. 258 e.v. (*Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk*).

[74]

De CPS is het Openbaar Ministerie van het Verenigd Koninkrijk.

[75]

EHRM 30 maart 2016, nr. 5878/08, par. 199 (*Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk*).

[76]

EHRM 30 maart 2016, nr. 5878/08, par. 205-210 (*Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk*).

[77]

EHRM 30 maart 2016, nr. 5878/08 par. 259-262 (*Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk*).

[78]

EHRM 30 maart 2016, nr. 5878/08 par. 262-282 (*Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk*).

[79]

EHRM 30 maart 2016, nr. 5878/08, par. 175 (*Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk*).

[80]

Eveneens: EHRM 11 maart 2014, nr. 60441/13, 68206/13 en 18667/13, par. 27 (*Gürtekin/Cyprus*).

[81]

EHRM 30 maart 2016, nr. 5878/08, par. 273 (*Armani da Silva/Verenigd Koninkrijk*).